

bo'lish, kishilarni hojrlagan yo'sinda boshqarish imkonini beradi. Bu esa har doim ham ijobiy natija beravermaydi. Shu sababli kishilar avval o'zligini bilishi nafaqat o'zining ichki ruhiy olami bilan hamsuhbat bo'lishi, balki atrofidagi voqea va hodisalarga nisbatan muloqot va munosabatini to'g'ri uyushtirishi, uyg'oq bo'lishi zarur. Ana shunday muloqot natijasi o'laroq hayotdagi o'rnini, yashashning asl mohiyatini, o'zligini to'g'ri tushunib, anglay boshlaydi.

Bugungi kunda biz o'z maqsadimizga erishish uchun ularda samarali bilim va ko'nikmalarni tarkib toptirishga asosiy e'tibor qaratmoqdamiz. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida olib borilayotgan islohatlar yosh va barkamol avlodni aqlan, ahloqan kamolga etkazish va unda shaxs sifatlarini tarkib toptirishdan iboratdir. Ma'lumki, ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni anglash uning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan olganda ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni shakllanishining psixologik xususiyatlarini o'rganish dolzarb hisoblanadi.

O'rganilgan ilmiy manbalar va o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini beradi:

- shaxsda maqsad va qiziqishlarni shakllanmaganligi hayot haqidagi tasavvurlarni anglanmaganligi bilan izohlanadi;
- shaxsning jamiyatda o'z o'rniga ega ekanligi ularning hayotiy tasavvurlari bilan uzviy bog'liqligini izohlash mumkin;
- o'spirinlik davrida hayotiy tasavvurlarni shakllanishi ulardagi hayotiy maqsadlarni anglab etganligi bilan belgilanadi;
- o'spirinlik davrida yoshga bog'liq ravishda hayotiy tasavvurlarni reallashishi kuzatiladi;
- shaxsning o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlar tizimining qaror topganligi ularning hayotiy tasavvurlari bilan uzviy bog'liq;
- o'spirinlik davrida hayotiy uslubning tarkib topganligi hayotiy tasavvurlarni anglanganligining mezonini bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т., Ўзбекистон, 2016. –Б.14.1;
2. Абульханова К.А. Стратегия жизни. –М.: Мысль, 1991. С.255.14;
3. Davletshin M.G., To'uchieva S.M. Umumiy psixologiya. T, 2002.

IJTIMOIIY GENDER STEREOTIPLAR

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

"Psixologiya" kafedrasi stajyor o'qituvchisi

Baxtiyorova Muhlisa Fayzulla qizi

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

"Oila psixologiyasi" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Maqola gender so'zining asl mohiyati, erkaklik va ayolik xususiyatlari bo'yicha tadqiqotlar, dunyo mamlakatlarida gender tadqiqotlar olib borilgan, ijtimoiy madaniy haqiqatlar aks ettirilgan.*

Kalit so'zlar: *gender, jins; erkaklik; ayollik; ijtimoiy-madaniy haqiqat.*

Uchinchi ming yillik bilan belgilangan davr insoniyat uchun katta imkoniyatlar ochadi. Shu bilan birga, axborot hajmining muttasil ortib borishi, texnologik jarayonlarning takomillashuvi, ijtimoiy makon va vaqtning sifat jihatidan o'zgarishi jamiyat hayotining barcha sohalarida ko'plab qarama-qarshiliklarni keltirib chiqarmoqda. Olimlar inqiroz holatiga e'tibor qaratib, zamon talablariga javob bera oladigan insoniyat taraqqiyotining yangi paradigmasini

izlamogda. Jamiyatning asosiy muammolari yo'naltirilgan asosiy qarama-qarshiliklardan biri bu gender o'lchovidir[1].

"Gender" tushunchasi "jamiyat odamlarga biologik jinsiga qarab belgilab beradigan ijtimoiy va madaniy me'yorlar to'plami" degan ma'noni anglatadi. Erkaklar va ayollarning xulq-atvoridagi farqlar, asosan, ularning ijtimoiylashuvi va ma'lum bir jins bilan identifikatsiyalash jarayonida shakllanadi. Agar shaxsning jinsi biologik jihatdan aniqlangan bo'lsa, jins madaniy va ijtimoiy jihatdan oldindan belgilanadi. Ikki jins erkak va ayol, ular ikkita jinsga mos keladi - erkak va ayol. Hamma tillarda "jins" so'zi bir nechta ma'noga ega. Jinsning ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini aniqlashda "jins" tushunchasidan foydalaniladi. Gender bu yangi, g'ayrioddiy so'z. U ba'zilarini ogohlantiradi, boshqalarni o'ziga tortadi, boshqalarni befarq qoldiradi. Genderning grammatik kategoriyasini anglatuvchi inglizcha atama sotsiologiya, ijtimoiy falsafa, tarix tadqiqot sohasida, shuningdek, siyosatda qo'llanila boshlandi. Har bir inson ongida biologik jins ijtimoiy rol bilan shunchalik birlashtirilganki, uning barcha harakatlari go'yo aniqlangan: psixologik fazilatlar, faoliyat, ayol va erkak kasblari, xatti-harakatlari. Kishilarning biologik farqi ijtimoiy tafovut belgisiga, ijtimoiy makonda shaxsni belgilash va o'z taqdirini o'zi belgilashning muhim asosiga aylanadi. Moddiy va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirgan shaxs shu madaniyatning bir qismiga aylanadi. Erkaklar va ayollarning xulq-atvoridagi farqlar, asosan, ularning ijtimoiylashuvi va ma'lum bir jins bilan identifikatsiyalanishi jarayonida shakllanadi. Shu bilan birga, o'zini erkak yoki ayol sifatida mos keladigan xarakter xususiyatlariga ega bo'lgan idrok etish, dunyoga mashhur genetik Richard Levontinning fikriga ko'ra, birinchi navbatda, u bolaligida qaysi jinsga bog'liq bo'lganiga bog'liq. Biologik farqlar, olimning fikricha, ijtimoiy rollarni farqlash sababi emas, balki signalga aylanadi. Bu farqlar - ayollik va erkaklik ijtimoiy xatti-harakatlar namunalarida namoyon bo'ladi: ayollik introversiya, qaramlik, sentimentallik bilan bog'liq, erkaklik, qoida tariqasida, mustaqil, o'ziga ishongan, faol ekstrovert bilan bog'liq.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, gender rollarining mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari haqidagi g'oyalar tarixan o'zgaruvchan: mutlaq farqlash va erkaklar va ayollar tabiiy ravishda ma'lum rollarni bajarish uchun yaratilganligiga ishonishdan tortib, bunday yondashuv shaxsiy rivojlanishga to'sqinlik qiladi degan g'oyagacha. Androginiya muammolarini o'rganuvchi Sandra Bemning fikricha, jinsidan qat'i nazar, har qanday odam an'anaviy erkaklik va an'anaviy ayollik fazilatlarini o'zida mujassamlashtira oladi. Turli rollarni bajarish insonning psixologik farovonligiga hissa qo'shadi. Ushbu masala bo'yicha hukmlarning keng doirasini hisobga olgan holda, hozirgi vaqtda gender rollarining yagona nazariyasi mavjud emas va ehtimol, bunga ehtiyoj yo'q degan xulosaga kelish mumkin. Ammo, shu bilan birga, shuni yodda tutish kerakki, madaniyat sohasi, qoida tariqasida, gender urg'usiga ega va madaniyatlararo tadqiqotlarga ko'ra, ayollar (Daniya, Finlyandiya, Shvetsiya, Norvegiya) oilaviy ta'limdir, gender tengligiga e'tibor qaratildi. Yaponiya, Gretsiya, Germaniya, Italiya va AQSH oilalarida aniq erkaklar ustunligi gender rollarining qat'iy tabaqalanishiga qaratilgan. Natijada stereotiplar shakllanadi. Bunday jamiyat hayotining barcha jabhalarida gender rollarini belgilaydigan ijtimoiy model assimetrikdir: erkakning hamma narsasi muhimroq, asosiy, dominant hisoblanadi va ayollik ijtimoiy nuqtai nazardan unchalik ahamiyatli emas, ikkinchi darajali sifatida taqdim etiladi.

Erkakning imtiyozlariga alohida urg'u zamonaviy davrda o'zini namoyon qildi. Ingliz - sotsiologi E.Giddens ta'kidlaganidek, zamonaviylikning ijtimoiy makonlarida insonda "men" tuyg'usi tarbiyalana boshlaydi. U idrok etilgan universallik erkaklar qoidalari olamiga aylangan tajribaning yangi refleksiv shakllarini ajratib ko'rsatadi. Zamonaviylik sivilizatsiya chegaralarini qo'riqladi, unda inson g'oyasi, faoliyati yashirincha, yashirincha erkak sifatida o'ylab topilgan. Feministlar, ishlab chiqarish sohasida o'zlarining qadr-qimmatini isbotlashga urinib, erkaklar standartlariga moslashdilar. Shu bilan birga, Giddensning so'zlariga ko'ra, aynan ayollar intim hududni kengaytirishga yo'l ochgan va bu vaqtning hissiy inqilobchilariga aylangan, aytmoqchi, gender muammolarini hal qilishda tegishli ta'sir ko'rsatmagan[2].

20-asrning boshlarida avstriyalik tadqiqotchi, juda yosh yigit Otto Vayninger "Jinsiy aloqa va xarakter" kitobini yozgan, unda u ayollarni ko'p gunohlarda ayblagan. Ushbu asarni tugatib, muallif olamdan o'tdi. Asosiy tamoyil- har bir insonning biseksualligidan kelib chiqib, u bir qator fundamental savollarni qo'ydi va ularning ko'piga javob berdi: daholigirlik, mantiq, psixologiyadagi erkak va ayolning nisbati. Muallif o'rnatilgan g'oyalarning ko'rinmas chizig'idan o'tib, koinotda erkaklar va ayollar qanday o'rinni egallaydi, degan savolga javob berishga harakat qildi. Kitobga sharhlar A.Bely, Z. Gippius, N.Berdyaevlar tomonidan yozilgan. Go'yo Vayningerning kitobiga javoban yana biri paydo bo'ladi: "Bizsiz siz hech narsasiz. Ayollar erkaklar hayotida. Mualliflar Benard va E.Shlafer erkak nima, erkaklar baxtli bo'la oladimi va ayollar erkaklar uchun nimani anglatadi degan savollarga javob berishni maqsad qilgan. Mualliflar, ijtimoiy olimlar, erkaklik va ayollik tushunchalarining mazmuni haqida fikr yuritib, shunday deb ta'kidlaydilar: "Biz endi ikkala jinsning harakat yo'lini aniq ajratish talab qilinadigan dunyoda yashamayapmiz. Ularning yozishicha, ayollik va onalik tushunchalari erkaklar ongida aralashib ketgan va bu ularning kelajakdagi ayollar bilan munosabatlariga halokatli ta'sir qiladi. "Odamni kim shakllantiradi? Siz taxmin qildingiz, ayol. Ammo bu yotoqxonada sodir bo'ladi deb o'ylasangiz, adashasiz. Erkakning shakllanishi, uning his-tuyg'ulari va xulq-atvorini butun hayoti davomida dasturlash onaning tizzasida sodir bo'ladi. Ko'plab tadqiqotlarga asoslanib, avstriyalik sotsiologlar erkaklarning o'zini o'zi anglash inqirozi haqida xulosalar chiqarishmoqda. Zamonaviy sotsiolog Frank Furstenbergning fikricha, ko'pchilik erkaklar eski sivilizatsiyaga intilishadi. Amerikalik siyosiy sotsiolog Jeyms Uilson ham F.Fursteberg kabi oila va ijtimoiy muammolarni o'rganish bo'yicha nufuzli institutlarning xodimlari bo'lgan holda, oilalarning buzilishi sabablarini emansipatsiyada emas, ayollarning kasbiy faoliyatida emas, balki oilada emas. onaning qudrati, lekin erkaklarning o'zida. Bugungi kunda erkaklarni himoya qilish uchun turli xil ijtimoiy harakatlar mavjud. Ulardan biri 1991-yilda jinsiy aloqaga qarshi erkaklar milliy tashkiloti sifatida shakllangan erkaklarni o'zgartirish milliy tashkilotidir. Ularning fikri shundan iboratki, nafaqat ayollar, balki erkaklar ham jinsiy stereotiplardan aziyat chekmoqda. "Erkak feminizmi" tarafdorlari erkak bo'lishning psixologik-ijtimoiy qiyinchiliklaridan dalolat beradi. Bular geylar yoki biseksuallar emas: ular tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, 10 dan 20% gacha bu harakatda. O'n yildan ko'proq vaqt davomida "Erkak va erkaklik" kursi Qo'shma Shtatlardagi universitetlarda o'qitiladi. Ma'ruzalarda asosan ayollar (80-90%) qatnashadi. Erkaklar o'zlarining zaif tomonlarini tan olishdan uyaladilar. Zamonaviy shoir Robert Bly, shov-shuvli "Temir Jon" kitobining muallifi, yo'qolgan chinakam erkak qadriyatlarini tiklash uchun odamlarni ruhiy izlanish yo'liga yo'naltirishni asosiy vazifa deb biladi.

Erkaklar o'z-o'zini ozod qilish va o'z-o'zini o'zgartirish faqat ayollar bilan birga mumkin. An'anaga ko'ra, ayollar erkaklar hayotida g'amxo'r yordamchilarning o'rnini egallaydi. - Ayollarning o'zini o'zi qadrlashi, aksariyat hollarda, o'zlarining yutuqlariga emas, balki boshqalarga yordam berish orqali qanday muvaffaqiyatlarga erishganiga asoslanadi. Ayollarning boshqa odamlar bilan munosabatlari bilan shug'ullanishi erkaklar tomonidan zaiflik sifatida ko'riladi. Erkak va ayol axloqining qarama-qarshi tamoyillari ko'pincha normalar haqidagi g'oyalarda namoyon bo'ladi. Bu kabi qarama-qarshiliklar va surunkali o'zaro tushunmovchiliklar haqida Joys Brothers "Har bir ayol erkaklar haqida bilishi kerak" kitobida yozadi. Falsafa fanlari doktori, Kolumbiya universiteti professori, u erkak tamoyillari hukmron bo'lgan madaniyatda ijtimoiy rivojlanishning qiyin yo'lini bosib o'tdi. Erkaklarning xususiyatlarini chuqur o'rganib, u ayollar bilan taqqoslaganda o'zi tasavvur qila olmaydigan shunday farqlarni topdi. "Hayot tarzi, axloqiy asoslari va inson intilishlari o'zgarganda, - deb yozadi muallif, - erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar ham o'zgaradi. Bugungi kunda deyarli har soniyada nikoh ajralish bilan tugaydi. Uyda ham, ishda ham ayollar erkaklar ustunligi, erkak shovinizmi, erkaklar ekspluatatsiyasi va erkaklar ta'qibiga qarshi isyon ko'tarishmoqda. Erkaklar bunga va boshqalarga qarashadi. Ular kuchlarining qulab tushayotganini ko'rishadi. O'tgan davrlarning intellektual merosini tahlil - qilar ekanmiz, madaniyat xotirasiga muhrlangan erkak va ayolning mevasini ko'rish mumkin. Sotsiolog Georg Simmel birinchilardan bo'lib e'tiborni "ob'ektiv" madaniyat haqiqatan ham erkaklarga xos ekanligiga va ayolni sezmasligiga e'tibor qaratdi. Erkak madaniyatidagi ayollik -

ongini maxsus tadqiqot mavzusi. Gender tizimi odamlarga ularning jinsiga qarab tayinlangan assimetrik madaniy baholash va kutishlarni aks ettiradi. Ijtimoiy me'yorlar vaqt o'tishi bilan o'zgaradi, lekin gender stereotiplari ijtimoiy hayot va jamoatchilik ongining barcha sohalarida saqlanib qoladi[3].

Voqelikni anglash ilmiy axborotni talqin qilish va uzatishga qaraganda ancha chuqurroq va murakkabroq jarayondir. Bu dunyoning ichki aloqalarini organik bir butun sifatida o'zlashtirish sifatida tushunish bilan bog'liq. Gender aspektida bu yaxlitlik ratsional -faoliyat sifati va kommunikativ-gumanistik, ya'ni erkak va ayolning teng ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy imkoniyatlar sharoitida uyg'unligida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv ongni qafasga qamrab olmaydi, lekin ayni paytda odatda erkak va odatda ayolni his qilish va his qilish uchun joy bo'shatadi, bu jamiyatning uyg'un rivojlanishiga to'liq hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharaffitdinov, A., & Yusupov, U. (2022). The opportunities of educating morality for children through samples of folklore. Eurasian Scientific Herald, 5, 65-68;
2. Sharofitdinov, A., & Umidjon, Y. (2022). SHAXSIY KAMOLOTDA ART-TERAPEVTIK MASHQLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3);
3. Shafieva E.I., Murotmusaev K.B., Yusupova Sh.Sh. Deviant behavior: psychological factors of study. Frontline social sciences and history journal (ISSN – 2752-7018) Volume 02 Issue 03 pages: 32-38 SJIF impact factor (2021: 5. 376) (2022: 5. 561) 32p.

INTERNET ALOQALARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Fayziyeva Shoiray Ayupovna

Guliston Davlat universiteti, "Psixologiya" kafedrasida o'qituvchisi

Annatsiya: ushbu maqola Internet-kommunikatsiya muammolarini, ya'ni ushbu turdagi muloqotning psixologik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Ushbu maqolada axborot almashinuvining ushbu shaklining asosiy jihatlari ko'rsatilgan va internetga qaramlik tushunchasi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Internet, aloqa, norasmiy muloqot, o'z-o'zini tanishtirish, o'z-o'zini tekshirish funktsiyasi, virtual shaxslar, internetga qaramlik.

Insoniyat tarixining so'nggi asrlari, xususan, kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylanib, ba'zan unga juda muhim o'zgarishlarni keltirib chiqaradigan bunday texnik yangiliklarning ortib borayotgan tezligi bilan ajralib turadi. Asrlar mobaynida aloqa va harakat usullari, axborotni qayta ishlash, saqlash, uzatish usullari, inson faoliyatining boshqa ishlab chiqarish va texnik jihatlari deyarli o'zgarmadi yoki o'zgarishlarga duch kelmasdan asta-sekin yaxshilandi. So'nggi asrda jamiyatimizda, shu jumladan, hayotimizning ichki tomonlari yuqori sifatli, asosiy o'zgarishlar tez sur'atlarda yuzaga keldi va ular yangi texnik echimlar, ixtirolar, kashfiyotlar asosida amalga oshirildi. Misol uchun; ular orasida televizor, kompyuterlar, uyali aloqa, zamonaviy aviatsiya, muzlatgichlar, videokameralar, konditsionerlar va boshqalar, kundalik hayotimizni o'rab turgan narsalar haqida gapirmasak xam bo'ladi. Aytish kerakki, bu nafaqat yangi vositalardan foydalanish uchun funktsional ko'nikmalarga ega bo'lish, balki ularga nisbatan munosabat nuqtai nazaridan va ular orqali yangi imkoniyatlar ochib beradigan muayyan psixologik o'zgarishlar ham demakdir. Ushbu o'zgarishlar muayyan psixologik ishni bajarish